

Kærgård, Daugbjerg

- En landsby med tekstilproduktion fra yngre jernalder

Mette Klingenberg og Kamilla Fiedler Terkildsen

Kulturhistorisk Rapport

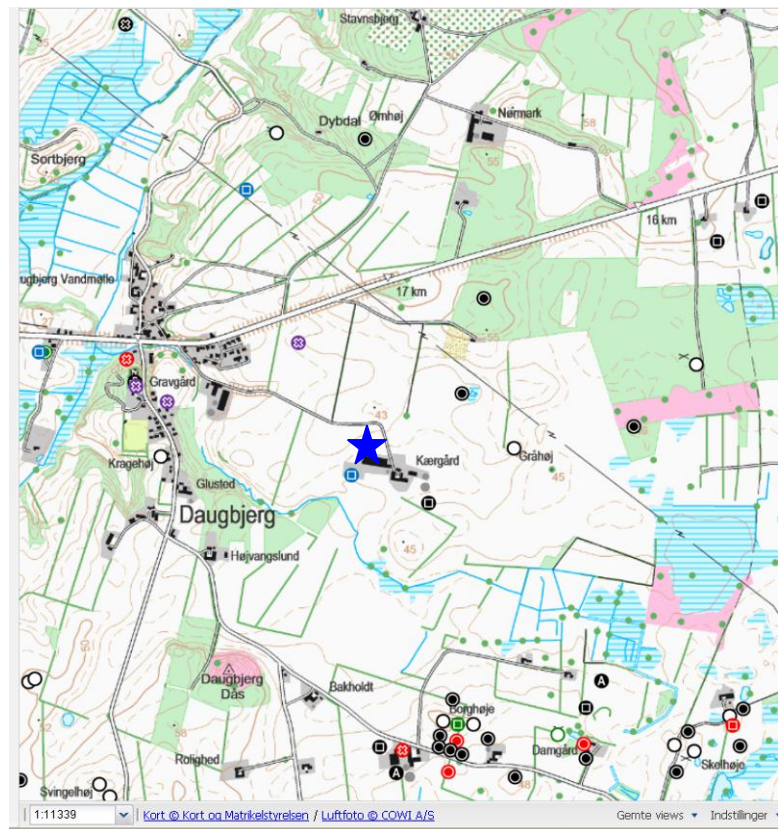
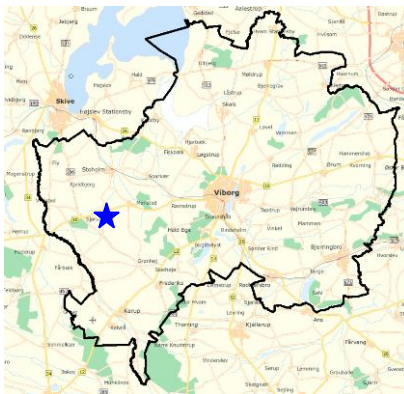
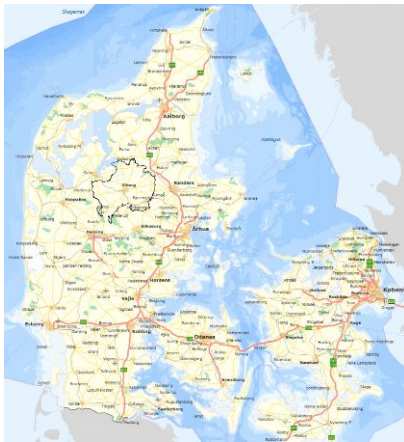
Viborg Museum 2012

Bygherrerapport nr. 63

Bygherre: Jørgen og Susanne Jensen

ISBN 978-87-92778-13-0

Indledning

Omtrent 1 km nordvest for Daugbjerg Dås og lige syd for vejen, der fører fra Holstebro til Viborg, ligger i dag en gård. Stuehuset er over 100 år gammelt, og faktisk kan gården følges lige så langt tilbage, som vi har kort. Navnet Kærgård refererer til et eng/moseområde lige syd for gården, hvor der for måske ikke så længe siden har ligget et lille kær.

Men gården har nok ligget her endnu længere – måske i over 1000 år.

I hvert fald viste det sig, da Landmand Jørgen Jensen i 2007 ville bygge plansilo og senere også andre landbrugsbygninger, at der havde boet mennesker på gården Kærgård, længe før Jørgen og Susanne.

Der dukkede rester af huse, værkstedshytter og brønde op, og så myldrede også arkæologerne til. Over tre år fik vi lov at lave udgravninger forud for forskellige byggerier, og resultaterne er mange og spændende.

Her vil nogle af de bedste fund blive præsenteret.

Plan over udgravningerne. Huse er grønne, brønde og vandhuller blå, grubehuse er orange, og hegn er røde.

Mellem gården og det område, som vi gravede, lå der en lavning, inden terrænet igen steg mod nord og mod øst, og mens jernalderens huse lige som gården generelt lå på de høje, tørre arealer, fandt vi i lavningen og i kanten af engområdet mod syd det allermest spændende. Her var nemlig brønde fra jernalderen, og i brøndene var der bevaret genstande af træ, som ellers kun sjældent er bevaret fra den tid. Her var både husgeråd, dele fra vogne og hus, ja endda et stykke fra en ard (jernalderens plov).

Sammen med pladsens mange grubehuse og øvrige konstruktioner har vi derfor fået et godt indblik i både produktion og de daglige genstande, som vi kun sjældent får et glimt af.

Udgravningen

Selve udgravningen forløb over lang tid. I 2007 gravede vi fra juni til november, i 2008 fra juli til september og i 2009 fra maj til oktober.

Om det skyldes klimaforandringer vides ikke, men vi oplevede i den periode stort set alle facetter af det danske vejr. Vi startede i maj 2007 i hedebløge, der ikke kun gav udgraverne fornemmelsen af at arbejde i en ørken, men også betød regulære støvstorme. Det blev dog bedre, eller i hvert fald vådere – sommeren 2007 var nemlig temmelig våd, så snart stod de lavere

dele af feltet under vand, og inden vi var færdige, havde vinteren sat ind, hvilket betød at vandet i brøndene var dækket af is, når vi kom om morgenen. Både i 2008 og 2009 oplevede vi nogle voldsomme regnskyl, der flere gange satte felterne under vand.

Tørt og støvet

Brønd under vand

Koldt og frosset

Regnvejr

”Det er her vi skal grave!”

Vandet viste tydeligt hvor brøndene var.

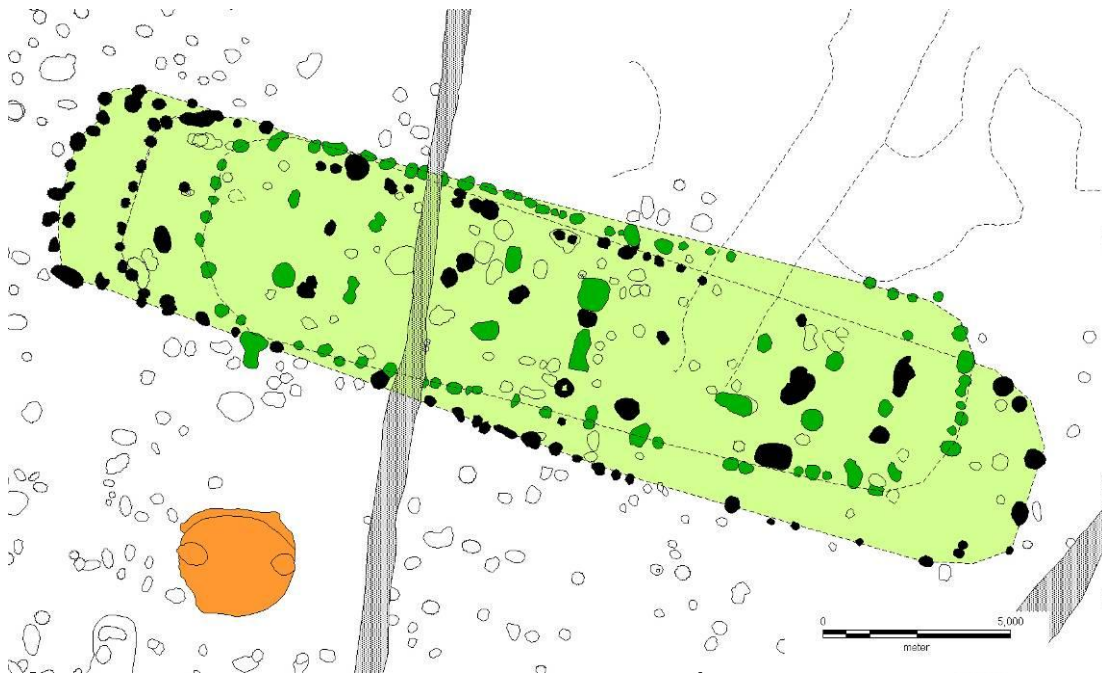
Hvad fandt vi – en jernalder landsby med spor efter klædeproduktion.

Udgravningerne var trods vejret en stor succes, og fundene levede til fulde op til forhåbningerne om, hvad vi kunne forvente at få ud af pladsen. Fundene fortæller om dagligdagen på pladsen og måske også om de mere festlige lejligheder.

Stolpebyggede huse:

Selvom der i alt blev udgravet hele eller dele af 17 stolpebyggede huse, er det formentlig kun kanten af landsbyen, vi har undersøgt. Således stiger terrænet både mod øst og mod nord, og der er ingen tvivl om, at der ligger flere huse her. Det viser også de prøvegravninger, vi har lavet.

Mange af de huse, der er undersøgt, er mindre huse og må opfattes som udhuse eller værkstedshuse brugt i forbindelse med landbruget, som var pladsens primære erhverv, eller i tilknytning til aktiviteterne, der er foregået omkring brøndene. Men det vender vi tilbage til. Tre af husene er større huse, som formentlig er egentlige beboelseshuse med bolig i østenden og stald i vestenden, sådan som det var almindeligt i jernalderen.

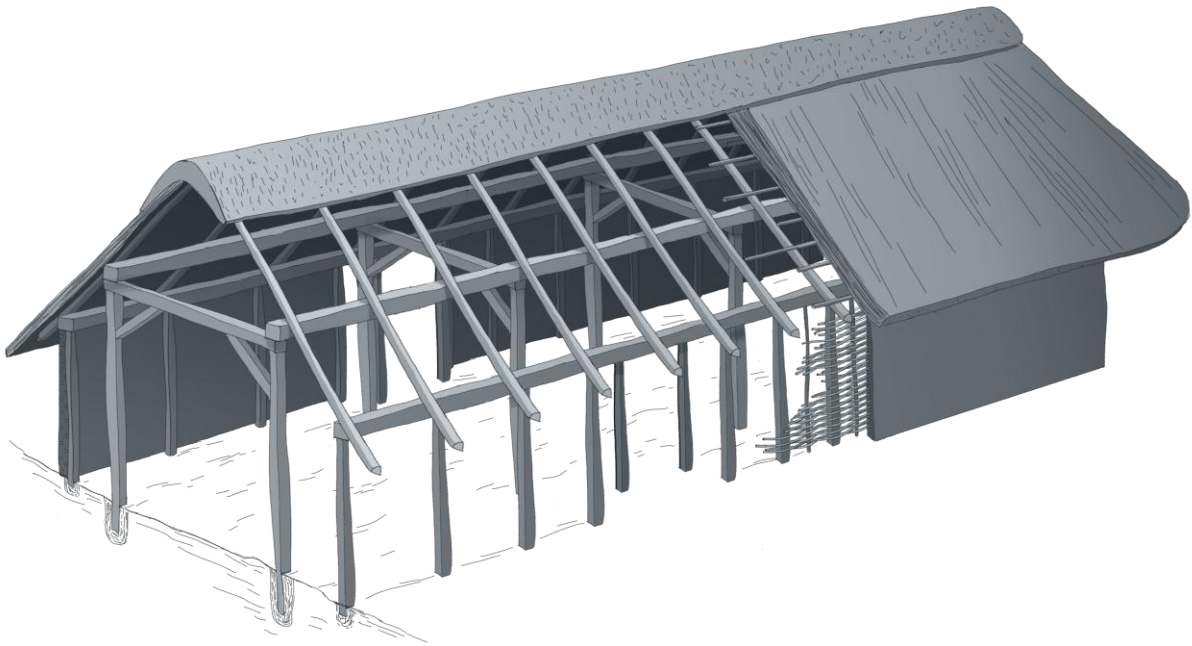

Hus 2-3. Et beboelseshus i 2 faser. Da det ene hus (stolpehullerne var markeret med sort) blev for dårligt, væltede man det og byggede et nyt (stolpehullerne er markeret med mørkegrøn). Det ser også ud til, at den ene gavlinde inden da er fornyet og rykket lidt ind.

Hus 2-3 fra udgravningen i 2007 (udgravningens vestligste) er netop et klassisk langhus med plads til beboelse i den ene ende og stald i den anden. Man har formentlig boet i vestenden og haft stald i østenden. Da huset blev for dårligt, har man væltet det og bygget et nyt på stort set det samme sted. De to huse har haft henholdsvis ca. 100 m² og 135 m² under tag og har været mellem ca. 20 og 27 m lange og godt 5 m brede.

Jernalderens huse er bygget som det, man kalder tre-skibede langhuse med 2 rækker af tagbærende stolper inde i huset. Denne form for typehus har været i brug fra bronzealderen og op til middelalderen. Det vil sige i ca. 3000 år.

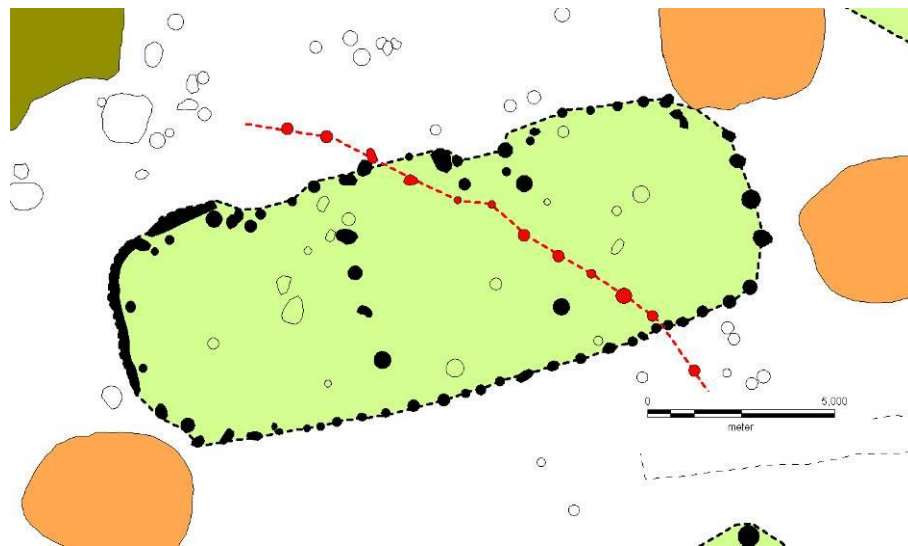
Selvom princippet med de sætvis tagbærende stolper er det samme i alle disse år, er der dog forskel på konstruktionen. Afstanden mellem stolperne, væggenes form og opbygning samt husenes længde og bredde ændrer sig med tiden. Det er muligt ud fra husenes konstruktion og de fund, der er gjort i stolpehullerne, at datere disse huse på Kærgård til ca. 400-600 e.Kr. Den periode kaldes også ældre germansk jernalder.

Eksempel på hvordan et tre-skibet hus fra jernalderen kunne have set ud. Læg mærke til de kraftige tagbærende stolper inde i huset.. På grund af konstruktionen med jordgravede stolper og byggematerialerne i øvrigt havde et hus en begrænset levetid på 30-50 år. (Illustration Jeanette Nørgaard, Viborg Museum).

Et andet af de store huse blev undersøgt i 2009. Det ligger længere mod nord. Huset er bredere (godt 6 m) og kun 17 m langt, men det har også ca. 100 m² under tag. Det er ikke sikkert, der har været stald i dette hus.

Denne hustype dateres typisk til vikingetiden (750-1050 e. Kr.).

Hus K45. Beboelseshus fra vikingetid.

Huset K45 i fladen omgivet af grubehuse. Især sydvæggen er tydelig. Set fra øst.

Disse to huse viser således, at landsbyen ved Kærgård har ligget der i lang tid, men at den flyttede lidt rundt.

I ældre germansk jernalder bor man helt ned til engområdet, hvor kvæget har græsset, og hvor man har hentet hø til vinterforrådet. Det er således også tæt på lavningen hvor man har kunnet grave sine brønde med mindst mulig arbejdsindsats, da man ikke behøvede at grave dybt inden der stod vand i brøndene. Herefter er man flyttet lidt mod nordøst op på det lidt højere terræn. Man har dog fortsat gravet sine brønde og bassiner i lavningen. Enkelte brønde ligger dog lidt væk fra lavningen, men disse er formentlig hurtigt opgivet, fordi de for let tørrede ud.

Begge huse ligger desuden i kanten af udgravningen, og det er tydeligt, at bebyggelsen fortsætter ud over det undersøgte område.

Grubehuse

Ud over de stolpebyggede huse blev der undersøgt 20 grubehuse. Det er små nedgravede værkstedshytter, som ofte ses på pladser fra yngre jernalder. Husene består af nedgravninger, i hver ende af et grubehus er sat en stolpe, der har båret taget. Nogle gange kan der i kanten ses stolpehuller fra væggene. Nedgravningerne i grubehusene er ovale eller firkantede med mere eller mindre runde hjørner.

Rekonstruktionstegning af grubehus med en væv.

Udgravning af et grubehus. Midt på husets gulv ses en sort stribe trækul der viser at der her har der været et ildsted

De har ikke været brugt til beboelse, og kun i få af dem er der fundet ildsteder. I et enkelt eller to er der muligvis spor efter en væv (se side 26).

I grubehusene er der bl.a. fundet tenvægte, små hvæssesten, en kniv, en jernnål og en bronze-pinzet samt enkelte perler.

Mange af disse genstande, tyder på, at man har arbejdet med tekstil enten af uld eller hør. Begge materialer har det bedst med let fugtige og ensartede temperaturer, og det er netop, hvad der er i et grubehus, hvor den omgivne jord holder både fugtighed og temperatur konstant.

Eksempler på genstande fra grubehusene: Øverst to tenvægter, en raverle og en glasperle. Herunder en hvassesten og en bronzepinzet.

Brønde

Som nævnt er noget af det mest spændende de mange brønde og ikke mindst det, der er fundet i dem. I alt er der undersøgt 36 brønde og vandførende gruber på pladsen. Det er ikke umiddelbart muligt med sikkerhed at sige hvor mange, der er samtidige, men ligesom husene kan nogle dateres til ældre germansk jernalder, mens andre dateres til yngre germansk jernalder eller vikingetid, og pladsen spænder altså over perioden fra ca. år 400 til år 900 e. Kr., hvilket er et stykke ind i vikingetiden. Ud fra dendrokronologiske dateringer af træet tyder det dog på, at der især har været mange brønde i tidsrummet 700-900 e. Kr., altså i den sidste del af pladsens brugstid.

At brøndene har været vandførende, var vi slet ikke i tvivl om, for selv i dag, hvor vandstanden på grund af dræning må formodes at være lavere end i jernalderen, trak vandet op, så snart vi begyndte at grave i dem, hvilket man også vil kunne se på de billeder, der vises af de enkelte brønde.

Det er vores held, at vandet fortsat har stået så højt, for det er derfor, der har været så gode bevaringsforhold i brøndene, at træ og andet organisk materiale er bevaret til i dag.

Selvom kun den nederste del af brøndforingen var tilbage, har vi gjort mange gode fund, der viser noget om træhåndværk og dagligdag. Denne type genstande er normalt ikke bevaret på tørre pladser, og derfor har Kærgårdundersøgelsen bidraget med megen ny viden.

Men vandet gjorde selvfølgelig udgravningen mere besværlig end normalt. Der måtte pumpes meget for at gøre det muligt at grave brøndene ud. Samtidig var det nødvendigt hele tiden at holde træet vådt, da det ellers ville smuldre efter de mange år i vand. Det var ikke lige nemt at få taget de pæne billeder i sådan en situation, og heller ikke altid nemt at tage de lange stykker tømmer op, da sandet sugede sig ind omkring dem og holdt dem fast.

Her må bygherre selv give en hånd med for at få en lang planke op.

Der er mange forskellige slags brønde, gruber og bassiner. Brøndene har været brugt til at hente drikkevand og andet vand, man skulle bruge på pladsen. Gruberne har nok ofte været gravet ved et kortvarigt behov for vand eller for at opbevare noget fugtigt. Bassinerne har været brugt til at lægge noget ned i vand, der siden kunne hentes op igen. Især konstruktionen af brøndene varierede meget.

En klassisk brøndtype er en såkaldt holk. En udhulet træstamme der er sat ned i et gravet hul, og hvor vandet kan stå, uden at sand trænger ind. Vi fandt to fine eksemplarer samt et tredje, hvor stammen var delt i flere stykker. Alle de tre stammer er af egetræ.

De to holkbrønde.

En anden brøndtype er fletværksbrøndene, der minder lidt om holkene, men som i stedet for en udhulet stamme består af en brøndforing af grenflet. Også dem blev der fundet flere af under udgravningen.

Eksempel på brønd af fletværk.

Andre brønde var lavet af nedsatte rafter/stammer, som var flækket og nedsat i nedgravningskanten for at undgå, at brøndens sider skulle skride sammen.

Flækkede rafter i brønd. Mange kunne sammenpasses to og to.

Atter andre bestod af spejlkløvede egeplanker.

Brønd med foring af kløvede planker. På billedet ses også tydeligt, at det kun er det nederste af brøndforingen, der er bevaret.

Andre brønde var mere komplicerede, og en enkelt skilte sig ud ved at have flere konstruktionsfaser med fletværk og større stolper.

Brønd i flere faser med både grenflet og større planker.

Den største brønd var firkantet og syntes at bestå af et virvar af konstruktionsformer. De dendrokronologiske dateringer viser, at den formentlig er lavet i 888 e.Kr., men at der også er brugt ældre tømmer i konstruktionen. Tømmeret viste da også tydelige tegn på genbrug.

Stor firkantet brønd med trædestamme.

Og så er der de brønde, som ikke er brønde, men snarere en form for bassiner, hvor man har kunnet lægge råmateriale ned inden videre forarbejdning.

I et bassin længst mod syd lå i bunden af gruben to stammer på kryds. Deres funktion synes klar – det har været trædestammer, så man kunne komme ned i gruben og hente noget op eller lægge noget ned.

Bassin med trædestammer i bunden.

En anden grube havde et lag af nedlagte grene i bunden. Også her var der i kanten større stammer/grene, man kunne gå på. Grenlaget har betydet man kunne gå på bunden uden at træde den i stykker.

Fletværk i bunden af grube/bassin efter at stammerne i kanten er taget op.

To brønde bar præg af, at der ofte havde været behov for at komme ned i dem – der var nemlig nedsat stiger i de to brønde.

Den ene stige havde kun et trin, men var til gengæld med to flot tildannede vanger. Det viste sig, at det var genbrug af to halve vognaksler.

Stige af to vognaksler

Stige med tre trin.

Den anden stige har bevaret resterne af tre trin, selvom de alle er knækket. Den ene vange her er også fint forarbejdet og med hul til et ekstra trin, mens den anden består af en simpel gren, som stadig har bark på. Hullerne i vangerne er ganske små, så det er ikke overraskende at trinene er knækket. Således er den forarbejdede vange nok ikke oprindeligt fra en stige, men måske et stykke genbrugt tømmer muligvis fra et møbel.

Genbrug af træ viser ikke, at man har manglet træ på pladsen, men at man har haft et økonomisk forhold til brug af både resurser og arbejdskraft. Hvis man har kunnet spare tid ved at genbruge noget, der ikke længere kunne bruges til sit oprindelige formål, ja så gjorde man det. Det er vel det, der i dag kaldes jysk sparsommelighed, men i virkeligheden er det jo bare sund fornuft.

Ud over selve brøndkonstruktionerne, hvis variation allerede viser forskellige dele af den håndværksmæssige kunnen, har de våde, ildtfattige forhold gjort, at andre genstande, der er faldet ned i brøndene i tidens løb, er bevaret. Fundene viser fundgrupper, vi tidligere kun har kendt i ringe omfang og samtidig viser de noget om den håndværksmæssige kunnen, der skulle til for at fremstille dem, så brøndene har været lidt af en guldgrube.

Trægenstande er usædvanlige i jernaldersammenhæng – her ses et par af de fundne genstande, som i dag er udstillet på museet. Ikke alle er lige nemme at bestemme funktionen af.

Fra selve husholdningen er der f.eks. fundet en ske og dele af to træskåle. Der er i alle tilfælde tale om ting, der er gået i stykker, inden de kom i brønden, men skeen var fortsat funktionsdygtig, så mon ikke den er tabt i brønden.

Ske med udskæring på skaftet.

Rester af to træskåle.

Også to små køller er fundet i en af brøndene. Den ene har haft håndtag i begge ender og har således mindet om en kagerulle.

Vi ved ikke, hvad de to køller har været brugt til, men der er ikke spor af voldsomt slid på dem, så vi mener ikke, de har været brugt til at slå på noget meget hårdt. De er fundet i en fletværksbrønd, så vi har diskuteret, om de har været brugt til at banke fletværket sammen med, men denne teori er tvivlsom på grund af det manglende slid. Desuden var der jo ingen grund til at efterlade dem i brønden. Det er derimod sandsynligt, at de har været anvendt i forbindelse med produktion af tekstil, men mere derom senere.

To små køller fundet i samme brønd. Køllen til højre har haft håndtag i begge ender.

Som allerede nævnt blev der fundet dele af en vogn i forbindelse med den ene stige. Men der blev også flere andre steder fundet stykker af vognaksler og måske dele af siden fra en vogn.

Ca 1,5 m langt stykke af vognaksel. Man kan fornemme, hvordan enden til højre er blankslidt af hjulet.

Et muligt stykke af en vognside – der er to brædder over hinanden, som er holdt fast af en tværgående pind. Der kan også være tale om et stykke af et møbel, der er genbrugt.

Et ardskeer fra en buear (primitiv plov) var genbrugt til en brøndforing, og andre af stykkerne fra brøndforingen ser ud til at bestå af genbrugt hustømmer.

Ardskeer fra buear.

Eksempler på genbrug af tømmer.

Blandt redskaberne er også et formodet kornsold: En omtrent cirkulær træramme, ca. 70 cm i diameter og 3,5 cm høj. Oprindeligt har der været spændt en klæde ud på den, og med soldet har man så kastet kornet op i luften og ladet aks og agner flyve væk, mens man opfangede kornkernerne igen.

Kornsold under udgravning.

De mest bemærkelsesværdige trægenstande er dog de to trælurer.

Den første blev fundet i 2007 og var meget dårligt bevaret. Derfor opdagede vi slet ikke i, at vi havde fundet noget ekstraordinært, før konservatorerne fik fingre i den.

Denne lur er lavet af piletræ og ca. 50 cm lang. Den er nærmest firkantet og især mundstykket er ekstraordinært velbevaret. Det har en surring af lindebast og et rhombeformet indblæsningshul med.

Trælur fundet i 2007.

Den anden lur blev fundet i 2009 og er af en helt anden type. Den er ca. 80 cm lang og op til 18 cm bred. Der er ikke bevaret noget af mundstykket, men enden er ligesom den første fint afskåret. Tre steder på luren ses spor af surringer, der har holdt luren sammen.

Trælur fundet i 2009.

Trælurer er sjældne. Der kendes fire fra Herning området. De er fundet i brønde på to forskellige pladser. Et femte eksempel kendes fra våbenofferfundet ved Nydam. Om lurerne har været brugt ved krig, som fundet fra Nydam antyder, til at spille musik til hverdag og fest eller simpelthen til at kalde køerne og hyrdedrengene hjem ved aftentide ved vi ikke. Måske har lurer været hver mands eje i yngre jernalder, men vi arkæologer kun finder dem, når vi er MEGET heldige.

Det sidste helt specielle fund, der skal nævnes, er flere stykker af fint forarbejdet reb, som blev fundet i den ene holk. Om det er rester af det reb, der blev brugt til at hejse vandspanden ned med, kan man kun gisne om, men det er da en mulighed. Desværre fandt vi ikke spanden.

Reb med knuder.

Lerkarrene

Både i brønde, huse og de øvrige anlæg blev der fundet dele af lerkar. Lerkar i forskellige udformning blev i jernalderen brugt både til opbevaring og tilberedning af mad, samt som drikke- og spiseservice. Det er bl.a. ud fra lerkarrene, vi kan sige noget om, hvor gammelt, det vi finder, er. Moden ændrede sig hurtigt på lerkarrene, og derfor røber form og udsmykning noget om dateringen.

Skår fra ældre germansk jernalder (400-550 e. Kr.).

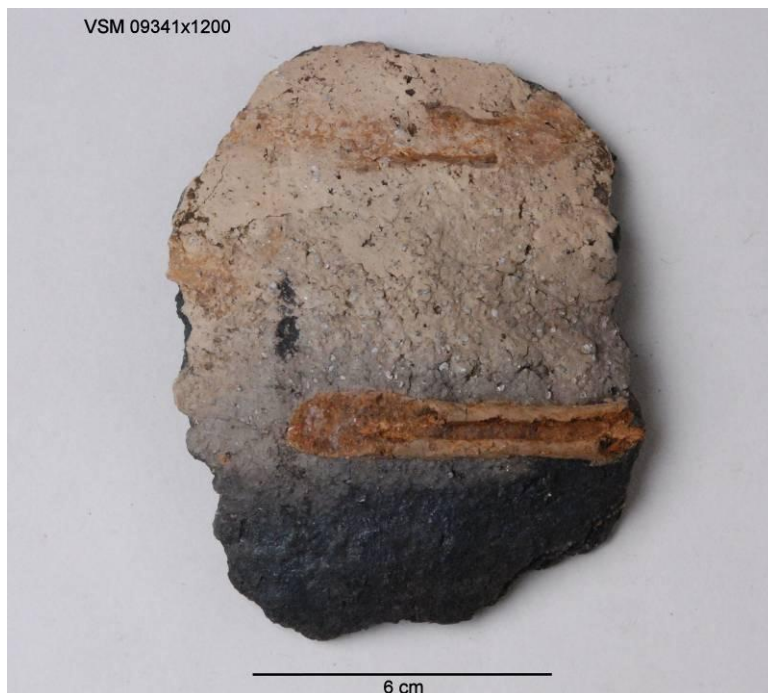
Således er de sortbrændte lerkar med ornamentik bestående af brede furer typiske for den periode, der kaldes ældre germansk jernalder, dvs. 400-550 e.Kr.

Fra omkring år 700 e. Kr. kendes de såkaldte halvkuglekar, temmelig grove kar, som ikke er ornamenterede, og hvor randen bøjer indad.

Del af halvkuglekar.

Også karret med den fine stempelornamentik hører formentlig til i yngre germansk jernalder eller vikingetid. Denne type ornamentik er ikke almindelig, og karret må have skilt sig ud fra de mange uornamenterede kar.

Et lerkar ser ud til at være dekoreret eller måske repareret med metalbånd. I hvert fald er der spor af metalbånd på skåret.

Reparationer af lerkarrene synes at være foregået på stedet; især i et af grubehusene er der fundet mange skår med klinkehuller. Man borede huller i et revnet kar og bandt så siderne sammen. At mange skår med klinkehuller er fundet i ét grubehus tyder måske på, at der her har været et værksted med én, der var specialist i dette håndværk, men hvor det altså kiksede ind i mellem.

Skår med klinkehuller.

To lerkarskår, der kan dateres til ældre germansk jernalder, må særligt bemærkes. De stammer fra smalle kar og ornamenteret med enten lodrette eller omløbende, brede furer. Der er formentlig tale om lerkopier af drikkeglas. Man importerede i denne periode glas fra Mellemeuropa, men det var en udpræget luksusvare, som langt fra alle havde råd til. Derfor fremstilledes der kopier af ler. Det har selvfølgelig krævet, at man kendte til den ægte vare for at kunne udføre kopien, men glas har vi ikke fundet spor af ved Kærgård. Det kommer måske, hvis vi finder landsbyens gravplads, som vi gjorde ved Kvorning i 2008.

Skår fra lerkar udformet som kopier af glas.

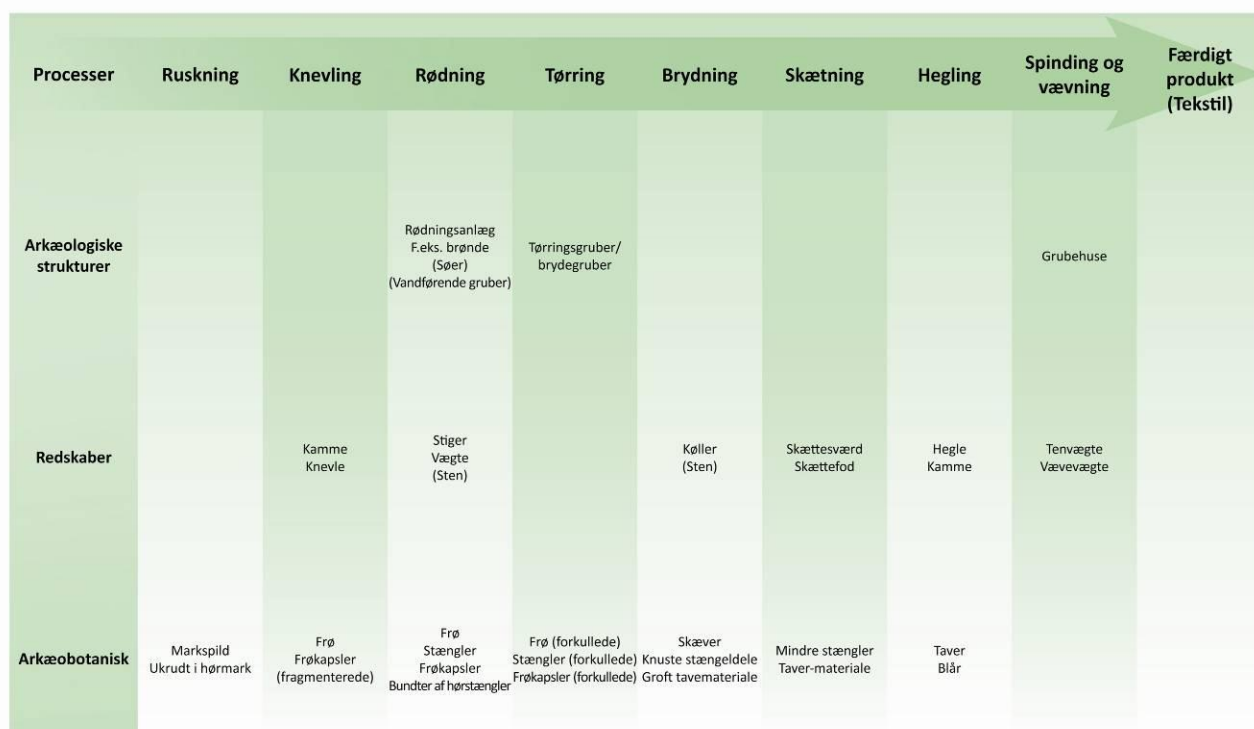
Klædeproduktion

Allerede mens vi gravede det første år, begyndte vi at have en fornemmelse af, at der var mange brønde på pladsen, og vi begyndte at snakke om, hvad de havde været brugt til. Med vådområdet lige syd for pladsen har kvæget selv kunne skaffe sig drikkevand det meste af året, så de måtte have været brugt til mere end bare husholdningens vandforsyning. Tanken faldt naturligt på hørproduktion, da det så ud som om, man kunne komme ned i brønde og gruber

At udvinde taverne (de tråde, der kan spindes til garn, der siden kan væves) fra de stive hørstængler kræver en længere proces.

Først skal hørren ”rødnes” for at løsne taverne. Det vil sige, at man lægger bundter af hørstænglerne i vand, og der ligger de, til det yderste af stænglerne er rådnet. Herefter tages de op og ”ristes over sagte ild” på aflange flade gruber med varme sten, hvorefter det kan bankes (brydes og skættes), så der til sidst kun er taverne tilbage, som så kan spindes og væves. Dette er en lang proces, og derfor var hørklæde formentlig en luksusvare i jernalderen, så oftest gik man klædt i uld.

Men hør og spor af hørproduktion kendes allerede i bronzealderen og fra flere pladser fra yngre jernalder, så det er slet ikke urealistisk, at man har produceret hør ved Kærgård. Men vi fandt ingen hørstængler i udgravningen, så vi er henvist til indicier frem for beviser.

Figur der viser de forskellige processer i bearbejdning af hør, hamp og nælde, samt redskaberne der skal bruges hertil. (Efter Karg og Andreassen 2011)

Blandt de fund, der tyder på rødning, er de mange gruber og brønde, hvor trædestammer og stiger viser, at man har ønsket at kunne komme ned i gruberne. Det samme tyder et lag af grene på. I flere af brøndene var der desuden sten, der kan være brugt til at holde hørren nede med. Desuden er antallet af brønde og bassiner i sig selv en indikation på hørrødning.

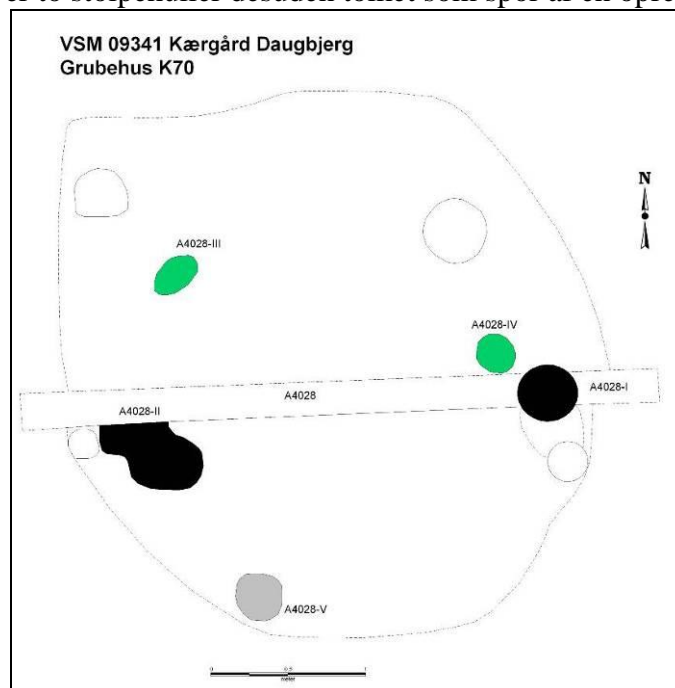
A3134 med sten der kunne holde hør nede og trædestammer til at gå på.

Der fandtes flere såkaldte brydegruber, og mange ildskørnede sten på pladsen antyder, at der har været flere. Desuden er der fundet rødbrændte lerlag oven i to brønde – måske også det har været til tørringen. I den ene af brøndene er der fundet et forkullet frø fra hør, hvilket viser, at det har været hør i området.

De to små trækøller kan være brugt til brydning (bankning) af hørren og desuden kan et par træhammerhoveder have haft samme funktion.

Spinding og vævning forbindes ofte med grubehuse. I flere af de mange grubehuse er der som nævnt fundet tenvægte (s9), og der er andre steder på pladsen fundet enkelte vænevægte. Desuden må nævnes en mulig jernnål.

I et enkelt grubehus er to stolpehuller desuden tolket som spor af en opretstående væv.

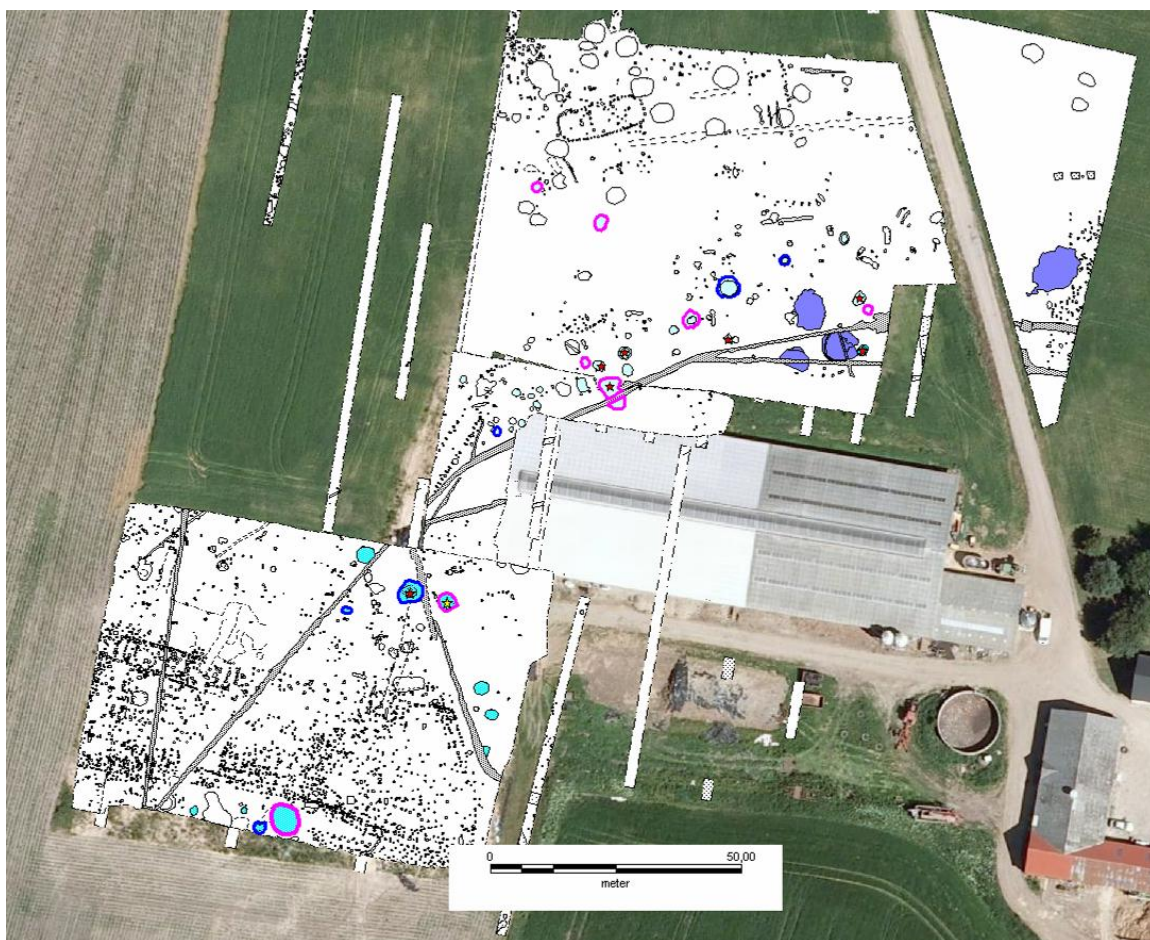

Grubehus. De sorte stolper viser de tagbærende stolper, mens de grønne kan være spor efter en væv.

Vi har altså mange indicier på tekstilproduktion på pladsen, men kun et enkelt sikkert hør-fund. Det skal understreges, at materialet kun er kursorisk gennemgået, og at yderligere analyser vil give mere sikre resultater.

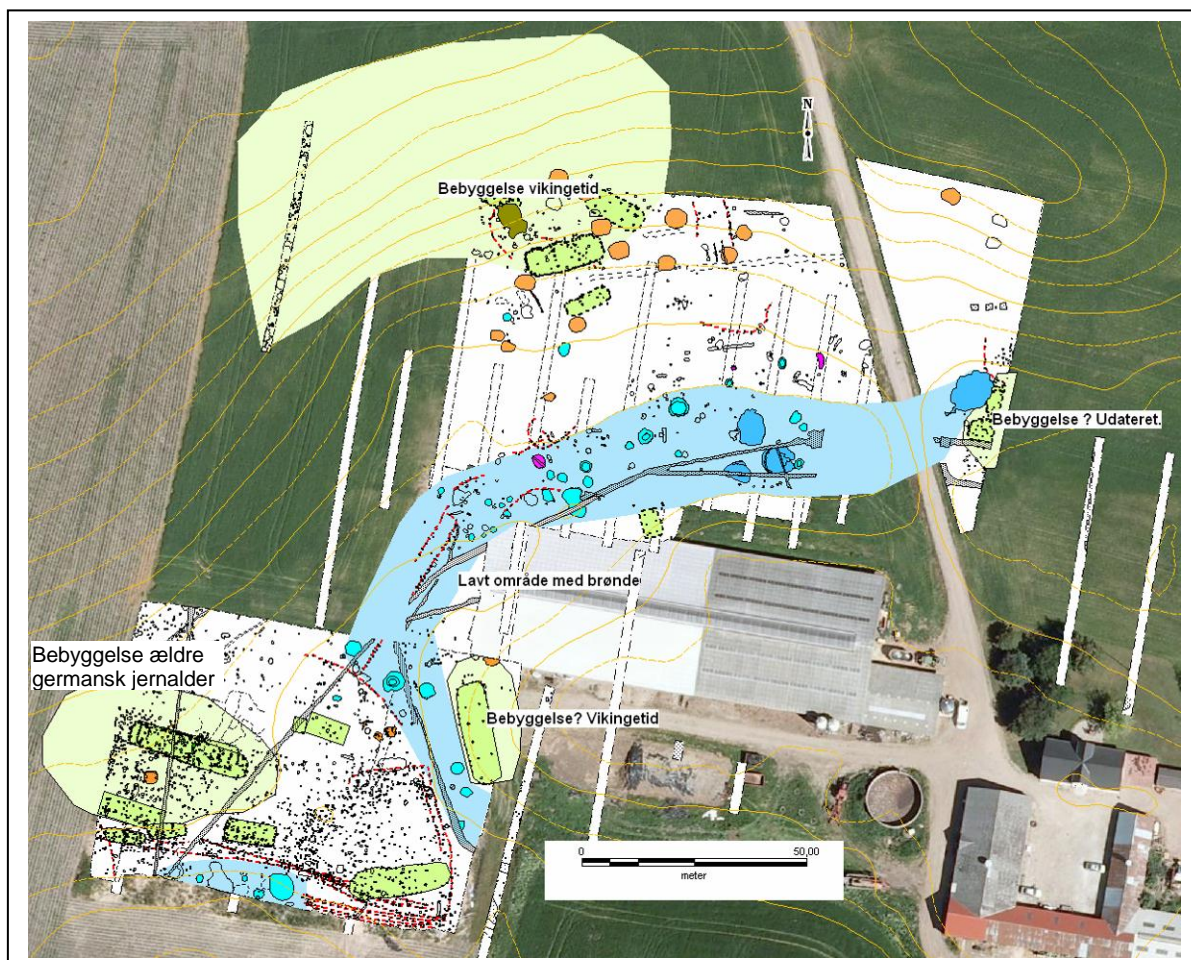
Men hertil kommer, at der i den kursoriske gennemgang er fundet spor af brændenælde i hele syv af brøndene. Nælde kan behandles på samme måde som hør og give ligeså fint klæde. Brændenælde vokser vildt, og på baggrund af de foreløbige resultater kan det således ikke fastslås, om det er blevet brugt til klæde og måske ligefrem dyrket på pladsen, eller blot er kommet tilfældigt i brøndene.

De dendrokronologiske dateringer sammenholdt med dateringerne af lerkarrene tyder på, at de fleste af brøndene stammer fra perioden fra ca. 700-900, så det er formodentlig især i den sidste del af pladsens brugstid, man har haft klædeproduktion.

Kort med markering af datering og funktion af brøndene. Blå omkreds angiver datering til 175 e. Kr.-550 e. Kr. (yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder) Pink omkreds angiver datering til 500-900 e. Kr. (Yngre germansk jernalder og vikingetid). Rød stjerne angiver fund af nælde i brøndene, gul stjerne: fund af hør. Udaterede vandførende gruber er markeret med lyseblå. De mørkeblå er de naturlige vandhuller. Det vides ikke, om de stod åbne mens pladsen var i brug, men der er ikke gjort fund i dem.

Selvom kun en mindre del af selve bebyggelsen er gravet, synes strukturen på især den yngre del af pladsen alligevel at kunne fastlægges. Således er der et område med brønde mod sydøst (i de lavere område hvor grundvandet står højt). I tilknytning til dette område ligger et område med grubehuse og enkelte mindre værkstedshuse, og på den anden side at dette værkstedsområde, på det højere areal ligger så selve landsbyen. Det er lidt sværere at få et klart billede fra ældre germansk jernalder.

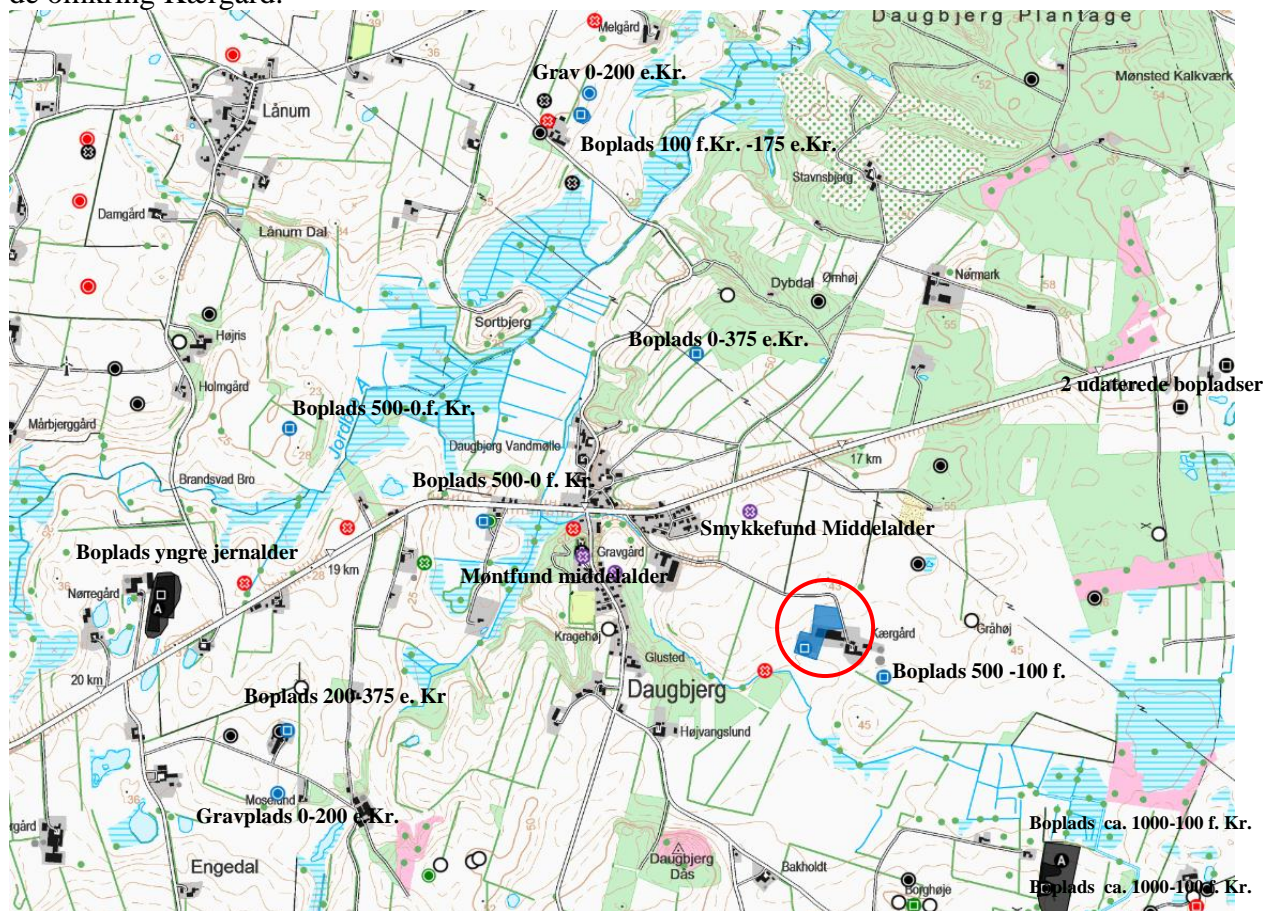
Kort med brøndområde og bebyggelse fra henholdsvis ældre germansk jernalder og yngre germansk jernalder/vikingetid. Her imellem er aktivitetsområde med småhuse, grubehuse og gruber.

Det er nærliggende at forestille sig et produktionsområde, hvor plantefibre blev udvundet i de våde gruber og herefter spundet og vævet i vævshytterne/grubehusene. Rødningsprocessen har lugtet fælt, og derfor er det ikke mærkeligt, at husene ligger et stykke fra brøndene. Om klædet blev solgt på den nærmeste markedsplads (formentlig hvor Viborg ligger i dag) eller om man var særligt velklædt på denne plads, er selvfølgelig usikkert, men da linned fra hør og nælde formentlig var en luksusvare, er det dog en oplagt tanke, at det blev solgt.

Kærgård i et lokalt perspektiv

Vi har med udgravningerne ved Kærgård fået et billede af, hvordan man levede i den sidste del af jernalderen omkring Daugbjerg. Men mange fund i området omkring Daugbjerg viser, at man har boet i området længe.

Umiddelbart vest for gården er der ved en prøvegravning fundet tegn på, at man også har boet her i slutningen af bronzealderen eller i begyndelsen af jernalderen. Flere fund omkring Daugbjerg viser beboelse og gravpladser fra ældre jernalder (500 f.Kr.-375 e.Kr.). Det er altså bebyggelser, der er flyttet rundt i landskabet indtil man tilsyneladende blev rimeligt fastboende omkring Kærgård.

Arkæologiske lokaliteter i området omkring Kærgård (markeret med rød cirkel). Sort: udateret (især gravhøje), rødt: stenalder, grøn: bronzealderen og blå: jernalderen. Jernalderens lokaliteter er nærmere dateret på kortet. (Kort fra Fund og Fortidsminder/©Kort og Matrikelstyrelsen.

Selve pladsen viser, hvordan gårdene har flyttet sig ganske lidt og i løbet af pladsens brugsperiode er rykket lidt længere mod nord op på det lidt højere terræn. Længere mod vest er der fundet et kors fra slutningen af vikingetid samt et seletøjsspænde fra middelalderen. Det antyder, at landsbyen langsomt rykkede mod vest, indtil den kom til at ligge, hvor Daugbjerg ligger i dag.

Det må i hvert fald anses for sandsynligt, at den her undersøgte plads er forgængeren til det Daugbjerg, vi kender - måske sammen med den plads, der ligger ca. én km vest for Daugbjerg, som museet prøvegravede i 2009, og

som formodes at være omtrent samtidig med Kærgård-landsbyen.

Om en enkelt gård blev liggende i gennem århundrederne, eller om Kærgård først flyttede derud som en del af udskiftningen i sidste halvdel af 1700-tallet, ved vi ikke. Men vi ved at området blev dyrket i middelalderen, da enkelte skår, som kan dateres til middelalderen, blev fundet i et gammelt dyrkningslag over sporene af bopladsen ved Kærgård.

Daugbjerg kirke, som vi kender den i dag, er bygget i 1100-tallet, men før den har der sikkert stået en trækirke på stedet, så der er ikke gået lang tid fra bebyggelsen, der er udgravet ved Kærgård, var beboet, til landsbyen lå fast, hvor den ligger nu, og der blev bygget en kirke. Omtrent samtidig med at stenkirken blev bygget, begyndte formentlig arbejdet i kalkminerne, så måske menneskene i landsbyen i løbet af generationer gik fra at være tekstilproducenter til at bryde kalk.

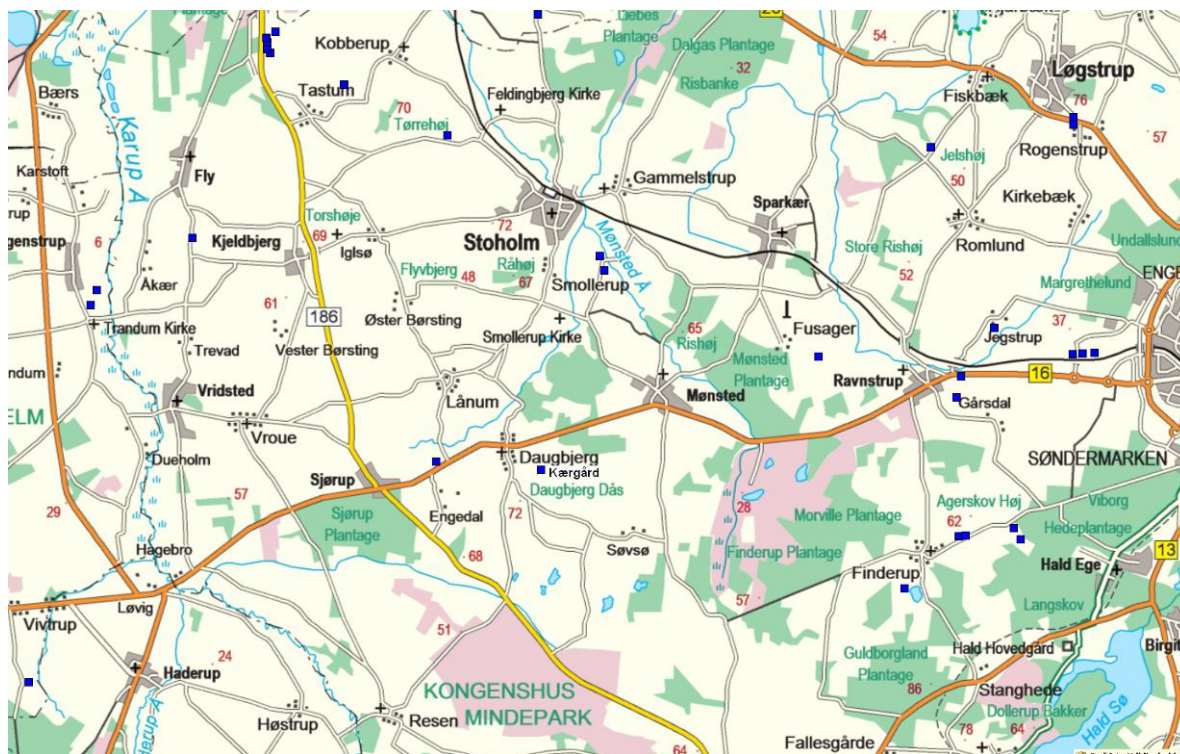

Daugbjerg Kirke fra <http://www.korttilkirken.dk/kirkerD/daugbjerg.htm>

Kærgård i regionalt og nationalt perspektiv

Kærgård-landsbyen er bare en af de pladser fra yngre jernalder som Viborg Museum har undersøgt inden for de sidste ca. 10 år. Der begynder efterhånden at danne sig nogle klare billeder af bebyggelsen fra denne periode.

Således er det et ofte tilbagevendende billede, at vi ser at landsbyen ligger ret fast fra omkring 400 e.Kr. Den flytter kun lidt, og ofte ligger der mange faser af huse oven i hinanden. Pladserne strækker sig som her ofte ind i vikingetiden og ligger ofte tæt ved de senere middelalderkirker og dermed middelalderlandsbyer og har altså været forgængerne til disse.

Landsbyer fra yngre jernalder og/eller vikingetid er markeret med mørkeblå firkant.

Samtidig ligger de ofte knyttet til vejforløb, som kan føres langt tilbage. Det tyder altså på, at en del af den danske infrastruktur allerede var fastlagt i jernalderen. Transportvejene har været vigtige, fordi man i yngre jernalder og især i vikingetiden drev en del handel, hvor man købte varer fra fjerne egne og solgte sine egne produkter – i Daugbjerg kunne det være klæde og senere kalk til mørtel samt selvfølgelig kvæg, som har udgjort en vigtig del af det primære erhverv.

I forhold til produktionen af klæde på pladsen er der de senere år flere steder i landet fundet lignende pladser, og det er noget man er blevet mere opmærksom på i arkæologiske udgravninger. Pladsen her er med til at vise noget om den geografiske udbredelse af sådanne pladser. Samtidig er det interessant, at det kunne se ud til, at det her i højere grad var nælde, der blev forarbejdet og kun i mindre grad hør. Det er med til at nuancere vores billede af klædeproduktionen i jernalderen. Det er samtidig noget, man i fremtiden må være ekstra opmærksom på i forbindelse med udgravninger af sådanne pladser. Fordelen ved nælde frem for hør er, at nælde forekommer naturligt i Danmark og er meget nem at få til at gro og give lange stængler og dermed også lange taver, i modsætning til hør, som ikke trives så godt i Danmark og kun giver kortere stængler. Til gengæld har det været ubehageligt at arbejde med de brændende nælde, og man har ikke haft de olieholdige frø, som hør giver som bonusprodukt. Det bliver spændende, om man i de fremtidige analyser og fremtidige udgravninger kan sige mere om denne tekstilproduktion.

Relevant litteratur

- Andreasen, Stina Trolldoft og Sabine Karg 2011: Retting pits for textile fibre plants at Danish prehistoric sites dated between 800 B.C. and A.D. 1050. I *Vegetation History and Archaeobotany* vol. 20, no. 6, 2011. (<http://www.springerlink.com/content/e3236315263g0k62/>). S. 517-526.
- Jensen, Jørgen 2004: Danmarks Oldtid – Yngre jernalder 400-1050 e. Kr.

Tak til Jørgen og Susanne Jensen for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Diverse oplysninger:

Viborg Museums j. nr.: VSM 09341
 Lokalitet: Kærgård, Daugbjerg
 Sogn, herred og amt: Daugbjerg Sogn, Fjends Herred, Viborg Amt
 Fund og Fortidsminder: 130101-183
 Kulturarvsstyrelsens j. nr.: 2008-7.24.02/0021
 Bygherre: Jørgen og Susanne Jensen, Gravgårdsvej 4, Daugbjerg
 Areal: Ca. 1,4 ha.
 Rendegravemaskine fra: Vestermarkens Maskinstation med Mikael Olesen som fører.

Deltagere i udgravningen:

Arkæolog Kamilla Fiedler Terkildsen (daglig leder og beretningsansvarlig Udgravningsansvarlig), 2007/2009	Studertermedhjælper Julie Sloth Nielsen (2007)
Arkæolog Dorthe Kaldal Mikkelsen (Udgravningsansvarlig), (2007/2008/2009)	Studertermedhjælper Lærke Maria A. Funder (2007)
Arkæolog Mette Klingenberg (Daglig leder og beretningsansvarlig) (2007/2008/2009)	Studertermedhjælper Rikke Maring (2008)
Arkæolog Marianne Greve Iversen (2007)	Studertermedhjælper Niels Skov Jessen (2009)
Arkæolog Mikkel Kielsen (2007)	Studertermedhjælper Martin Hamberg (2009)
Bachelor Anne Mette Poulsen (2009)	Arbejdsmand Abdolkarim Torabinejad, Mazdak (2008)
Bachelor Bente Grundvad Nielsen (2009)	Arbejdsmand Gorm Jensen Juul Olesen (2009)
Bachelor Thomas Nielsen (2007)	Arbejdsmand Roar Birkedahl Bang (2007)
Bachelor Karen Poulsen (2007)	Arbejdsmand Daniel V. S. Poulsen (2007)
Bachelor Maria Thiemke (2007)	Amatørarkæolog Inger Juhl Pedersen (2007)
Bachelor Morten L. Jensen (2007)	Amatørarkæolog Else Lauritsen (2007)
Studertermedhjælper Sine Louise Engelund (2007)	Amatørarkæolog Henry Petersen (2007)
Studertermedhjælper Mette Løvshal (2007)	Amatørarkæolog Erik Lauridsen (2007)
	Amatørarkæolog Karen Nielsen (2009)
	Amatørarkæolog Anne Lise (2009)
	Amatørarkæolog Christian Nielsen (2009)

Kort: Kort og Matrikelstyrelsen/Luftfoto: ©KortCenter.dk

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Museum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren, Kulturarvsstyrelsen og Viborg Museum

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Museum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Museums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. gravplads fra romersk jernalder hus fra yngre jernalder, kirke fra tidlig middelalder, bebyggelse fra højmiddelalderen, Agersystemer fra middelalderen. Astrid Skou Hansen og Njal J. Geertz
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen. 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjermind. 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen. 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen. 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen. 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wåhlin og Martin Mikkelsen. 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Gårdsanlæg fra Middelalder og nyere tid. Mette Klingenberg og Lars Ager-snap Larsen. 2010.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplads- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen, Tobias Danborg Torfing og Martin Mikkelsen 2012.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen. 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen. 2009.
33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

34. Rugballegård – brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen. 2009.
36. Birgittelyst – boplads og aktivitetsområde fra yngre bronzealder og førromersk jernalder samt vejforløb fra historisk tid. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
37. Ørum Industrivej – boplads fra yngre bronzealder og førromersk jernalder. Elin Vanting. 2009.
38. Mølgård, Resen – boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Kamilla F. Terkildsen. 2009.
39. Iller – en bebyggelse fra yngre jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Jættestuetomt fra yngre stenalder samt boplads fra romersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2009.
41. Hulbækvej 31 – boplads og grave fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen. 2009.
42. Hørup – bebyggelsesspor fra ældre og yngre jernalder. Mikkel Kiildsen & Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
43. Tindbæk Hestehave – en boplads fra yngre stenalder samt en boplads og en urnegrav fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
44. Møllegård, Klejtrup – boplads fra sen yngre stenalder og bronzealder. Sanne Boddum. 2010.
45. Neder Hallum, Ravnstrup – bebyggelse og aktivitetsspor fra germansk jernalder og vikingetid. Mette Klingenberg. 2010.
46. Løgstrup Nord – bebyggelse fra yngre stenalder til førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. 2010.
47. Haugårdvej 17 – en bebyggelse fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2010.
48. Ørndrup Vest – aktivitetsspor fra yngre stenalder og bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
49. Skals Nord – en bebyggelse fra yngre bronzealder og/eller tidlig førromersk jernalder. Lars Agersnap Larsen. 2010.
50. Hestdalvej, Viborg Vestermark – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder. Mikkel Kiildsen. 2011.
51. Hjarbækvej – en lille samlingsplads fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen. 2011.
52. Tapdrup Vest – bebyggelse og aktivitetsområde fra ældre jernalder samt overpløjet gravhøj fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2011.
53. Troelstrup – bebyggelse fra ældre jernalder. Mikkel Kiildsen 2011.
54. Duehøj Syd – boplads og begravelser fra bronzealderen. Martin Mikkelsen 2011.
55. Toftum – boplads fra ældre jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen
56. Hvolris Skovbakke, Hvolris Jernalderlandsby. Martin Mikkelsen
57. Låstrup Bakken – boplads fra yngre bronzealder. Bente Grundvad, Sidsel Wåhlin, Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen.
58. Kragssøgård - boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2011.
59. Liseborg Høje II - Små treskibede huse fra y. stenalder. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen 2011.
60. Korsbakken og Havhus - bebyggelse fra yngre romersk - ældre germansk jernalder Bente Grundvad Nielsen og Kamilla Fiedler Terkildsen 2011.
61. Domdalsgård - gravplads fra ældre romersk jernalder, - landsby fra ældre og yngre germansk jernalder. 2011.
62. Bygdalgård – bebyggelse fra yngre stenalder til slutningen af bronzealderen. Mikkel Kiildsen & Sidsel Wåhlin 2012.
63. Kærgård, Daugbjerg. En landsby med tekstilproduktion fra yngre jernalder. Mette Klingenberg og Kamilla Fiedler Terkildsen. 2012.
64. Spangsdal II - boplads fra yngre bronzealder og/eller ældre jernaæder. Sanne Boddum. 2012

